

Сапожникова Г.В.

**КІСТЯНІ ЗНАРЯДДЯ
НЕАНДЕРТАЛЬЦІВ КРИМУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТОЯНОК
ЗАСКЕЛЬНА VI (КОЛОСОВСЬКА),
ПРОЛОМ I ТА ПРОЛОМ II)**

Статтю присвячено результатам попереднього трасологічного аналізу вибіркової серії кістяних артефактів, виявлених у кримських неандертальських печерних пам'ятках Заскельна VI (Колосовська), Пролом I та Пролом II. Встановлено, що серед них представлені доволі різноманітні предмети з ознаками навмисної обробки та подальшого використання. Найбільш масовими є ретушери та лоцила. Призначення частини виробів залишається нез'ясованим.

Фауністичні рештки, завдяки особливостям тафономії кримських печерних стоянок середньопалеолітичного часу, є масовими і багатими в цьому регіоні. Відходи мисливської здобичі у вигляді фрагментів кісток, безумовно, використовувалися давніми людьми для забезпечення своїх господарських потреб. Згадки про наявність у стоянках кримських неандертальців кісток із ознаками використання та обробки є відомими в літературі [Эрнст, 1934; Бонч-Осмоловский, 1940; Семенов, 1953; Гвоздовер, Формозов, 1960; Колосов, 1986; Stepanchuk, 1993]. Вибіралося передусім роздроблені кістки великих копитних тварин, які іноді додатково оброблялися, або використовувалися без додаткового втручання людини. Подібні артефакти давно привертала увагу дослідників і були досить детально описані в цілій низці робіт [Герасимов, 1942; Семенов, 1957, 1968; Сапожников, Сапожникова, 1989; Филиппов, 1983; Щелинский, 1994 та ін.]. Нещодавно була опублікована інформація про єдину кістку (гомілку коня), оброблену кримськими неандертальцями [Burke, D'Errico, 2008]. Більш представницька колекція кістяних знарядь була виявлена раніше у шарі С грота Буран-Кая III (щоправда, вже у контексті селетоїдної верхньопалеолітичної індустрії) [D'Errico, Laroulandie, 2000].

Об'єктом даного дослідження стали 18 кістяних предметів з печерних пам'яток Заскельна VI (Колосовська), Пролом I та Пролом II, що знаходяться у Східному Криму і досліджувалися, головним чином, у 1970-80 рр. [Колосов 1983, 1986; Степанчук, 2006]. Найчисленніша серія підданих аналізу артефактів походить із III та, частково, IIIa культурних шарів стоянки Заскельна VI (Колосовська); проаналізовані знахідки з Пролому I та Пролому II є одиничними. Окремі з цих предметів

Sapozhnykova G.V.

**BONE INSTRUMENTS
OF CRIMEAN NEANDERTHALS.
(AFTER MATERIALS OF
ZASKEL'NA VI (KOLOSOVS'KA),
PROLOM I AND PROLOM II)**

були вже раніше опубліковані [Степанчук, 2002], хоча жоден із них не вивчався трасологічно. Абсолютні дати шарів, з яких походить більшість кістяних знахідок зі слідами можливого використання, відносяться до проміжку 35-38 тис. років тому.

**Заскельна VI (Колосовська), шар IIIa,
ділянка кв. 30-31 ГД (“поховальна яма”)**

Великий інтерес становлять три кістяні предмети, знайдені, згідно наявних шифрів, у т. зв. поховальній ямі IIIa культурного шару стоянки Заскельна VI (Колосовська). Серед них вирізняється фрагмент розміром 9,0 x 4,1 см трубчасті кістки великої тварини зі скошеним суцільним нервовим отвором, підчотирикутної форми, (рис. 1: 1). Обидва кінці кістки додатково оббиті та, можливо, обрізані, точніше обпиляні. Подібні зрізи на палеолітичних кістках раніше були зафіксовані й детально описані С.А. Семеновим в колекції Єлисеєвичів [Семенов, 1957, с. 185-186]. Край кістки спочатку надрізали з двох сторін, а потім обламували. Протилежний кінець має пласкі скошені зрізи кутів зсередини. Поверхня кістки залощена, не виключено – від руки давнього майстра. Слідів роботи під мікроскопом не виявлено, тому можна зробити висновок про те, що даний предмет, вірогідно, був заготовкою для певного інструмента.

Наступний фрагмент кістки має клиноподібну форму і розміри 8,5 x 2,3 см. Вся поверхня цього предмету сильно потріскана й покрита численними чорними цятками сажі від вогнища (рис. 1: 2). Обидва кінці забиті, сильно деформовані, тому про функціональне призначення судити важко. Проте на поверхні є ділянка з пошкодженнями, характер яких свідчить про вірогідне використання предмета у якості ретушера.

Рис. 1. Заскельна VI (Колосовська). Кістяні об'єкти з т. зв. поховальної ями шару IIIa (1-3); клиноподібні вироби (4, 6-7); лощило (5)

Третій предмет (рис. 1: 3) із поховальної ями має розміри 6,0 x 4,5 см і також є фрагментом трубчастої кістки з явними слідами пошкодження поверхні. Зовнішня частина даного знаряддя випукла, кінці безсистемно оббиті. На випуклій гладенькій поверхні виділяється ділянка з глибокими насічками від твердого матеріалу. Під мікроскопом простежуються тонкі риски, розташовані безсистемно. Перед

нами ретушер – інструмент, який використовувався для вторинної обробки краю кам'яного предмета.

Заскельна VI (Колосовська), шар III.

Лощила.

Серія лоцил різної форми, з інтенсивною заполірованою робочих поверхонь, свідчить про значне місце обробки шкір в житті мешканців Заскельної VI (Колосовської). Одне з лоцил, що за

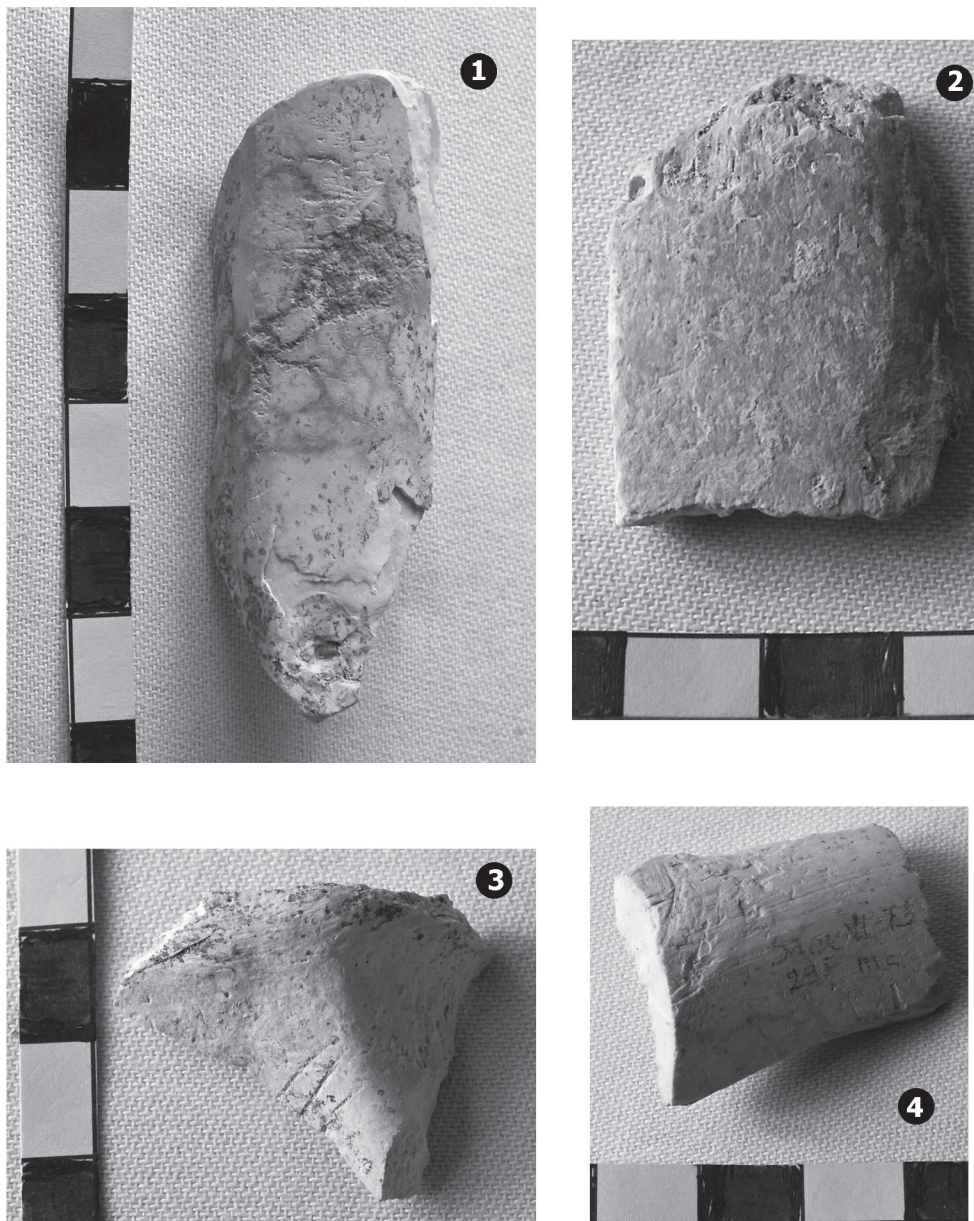

Рис. 2. Заскельна VI (Колосовська). Лощило (1); фрагменти лощила (2, 4); фрагмент кістки з нарізками (3)

формою нагадує кам'яні скребачки доби палеоліту, має округлене, частково скошене робоче лезо (рис. 2: 1). Подібні за формою та слідами від роботи лощила були нами раніше виділені в колекції археологічних артефактів часів ранньої пори пізнього палеоліту з печери Іллінка поблизу Одеси, що датується близько 27,5 тис. років тому [Сапожников, Сапожникова, 1989, 2005]. Поверхня цього предмета, окрім пошкоджень природного характеру, має ділянку зі слабо вираженими слідами використання у якості ретушера. Особливо цікавою є неглибока, доволі правильна конусоподібна лунка на протилежному лезу кінці інструмента. Вона виконана гострим кам'яним свердлом і могла стати суцільним отвором, якби подібну лунку просвердлили і з

внутрішньої сторони лощила. Подібне зустрічне свердління характерне саме для палеоліту.

Серед інших лощил – інструмент на ребрі великої тварини, обламаний з обох боків (рис. 1: 5) та два фрагменти лощил з характерними слідами лискучої заполіровки (рис. 2: 2). Саме ця заполіровка та заокруглені робочі леза свідчать про обробку свіжознятих шкір диких тварин.

Кістки з насічками та нарізками

Цікаві дві кістки з насічками, які розрізняються візуально. Одна з кісток є уламком лопатки дрібної копитної тварини, має підтрикутну форму і розміри 3,1 x 2,5 см (рис. 2: 3). Риски (усього їх три), нанесені гострим предметом по одному з бокових країв і мають довжину 0,6, 0,8 і 0,9 см. Глибокі, пря-

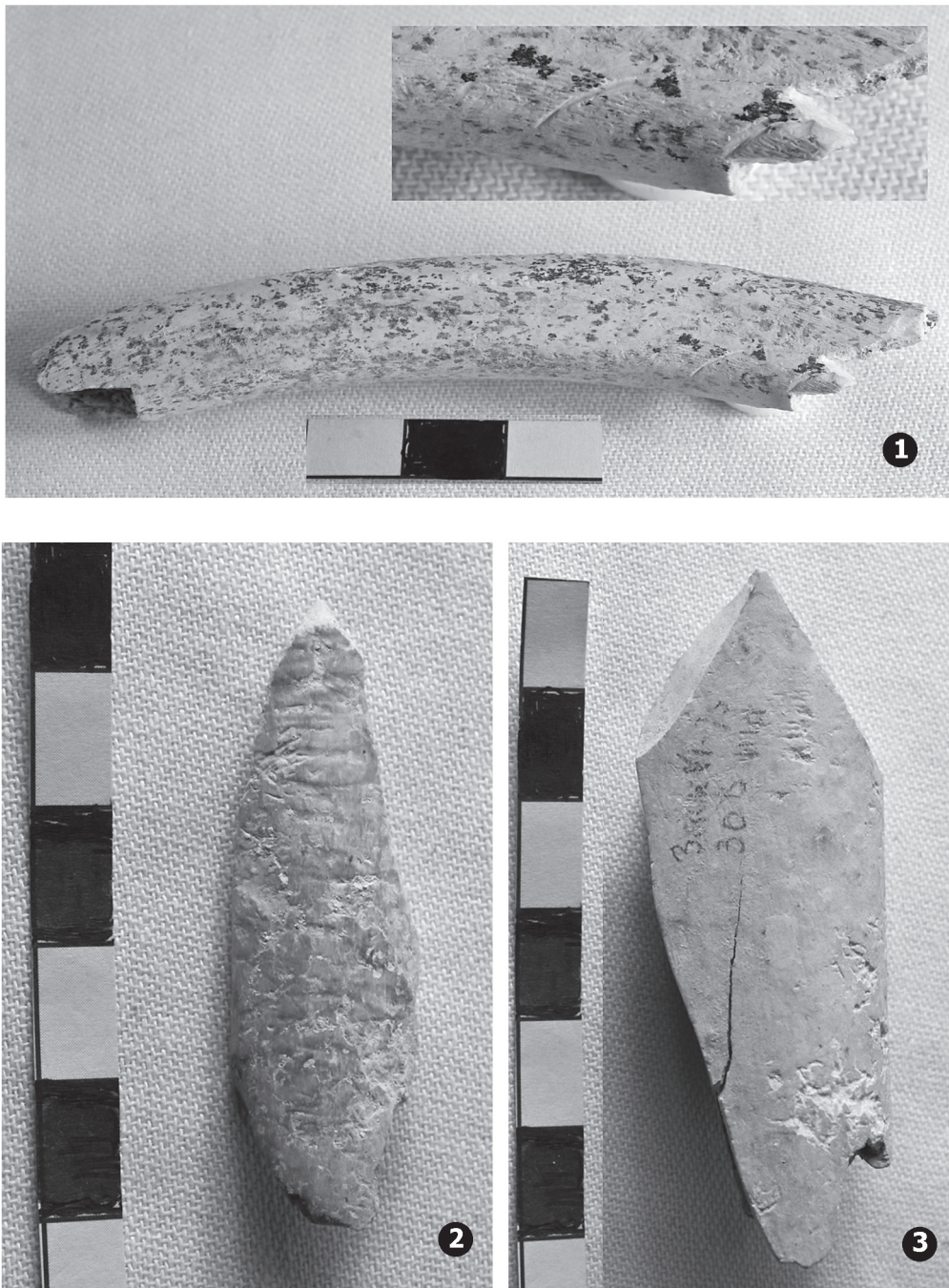

Рис. 3. Заскельна VI (Колосовська), шар III. Фрагмент ребра з насічками (1); фрагмент кістки з погризами (2); кістка з вірогідними слідами використання як ретушера (3); фрагмент кістки зі слідами різання (4).

мі, але не паралельні – вони виконані, скоріш за все, прямим лезом кам'яного ножа або пилки. Зроблено надріз і для четвертої риски, але вона так і не була нанесена.

Насічки присутні також на ребрі великої копитної тварини, розміром 9,0 x 1,7 см, зі слідами горіння. Дві риски глибокі та виразні, а третя тільки намічена (рис. 3: 1). Усі вони не прямі, а вигнуті, тобто нане-

сені не прямим лезом ножа чи пилки, а прошкрябані гострим кінцем кам'яного інструмента в декілька прийомів. Саме тому їхні краї ніби рвані.

Фрагмент пласкої кістки підчотирикутної форми, розміром 3,0 x 2,4 см, має надзвичайно виразний прямий зріз на одній із бокових сторін (рис. 2: 4). Різання здійснювалося гострим, можливо зазубреним інструментом з двох сторін, у декілька прийомів, –

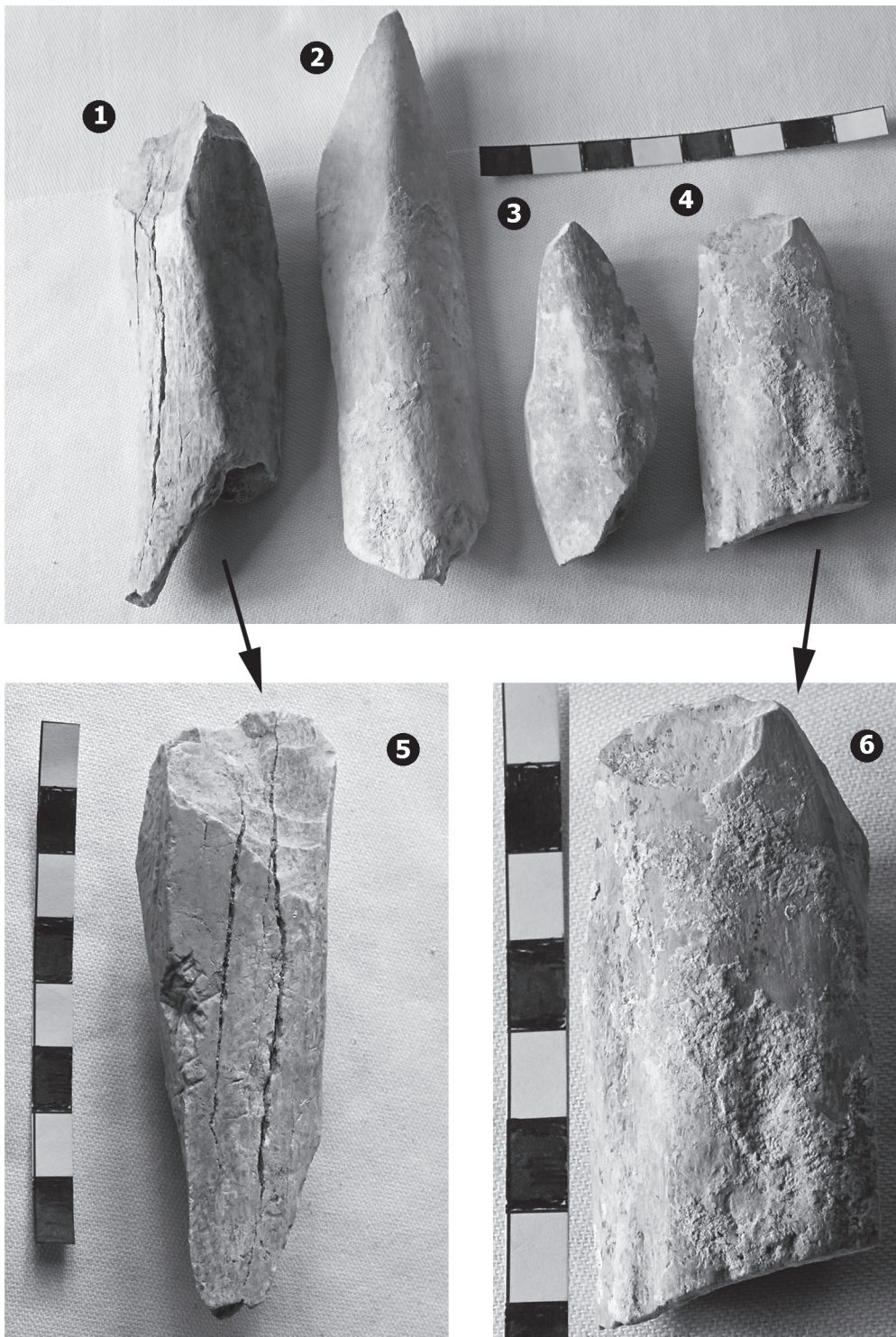

Рис. 4. Заскельна VI (Колосовська), шар III. Долотоподібні знаряддя (1-6)

саме тому поверхня не є ідеально рівною. Залишилися також випадкові подряпини на плоскій поверхні кістки. Сліди використання не виявлені.

Предмети клиноподібної форми

Найбільшу серію становлять кістяні предмети клиноподібної форми, які умовно розділено на три групи. Кістки першої групи мають тонкі гострі кінці. Серед них найцікавішою є кісточка овальної форми

з гострим кінцем. На заполірованій поверхні розрізняються численні поперечні риси та видовжені вм'ятини, які, вірогідно, є слідами погризів (рис. 3: 2). На загострених кінцях усіх трьох предметів сліди використання не виявлені, отож, скоріш за все, загострення є випадковими – такими, що утворилися під час фрагментації кісток.

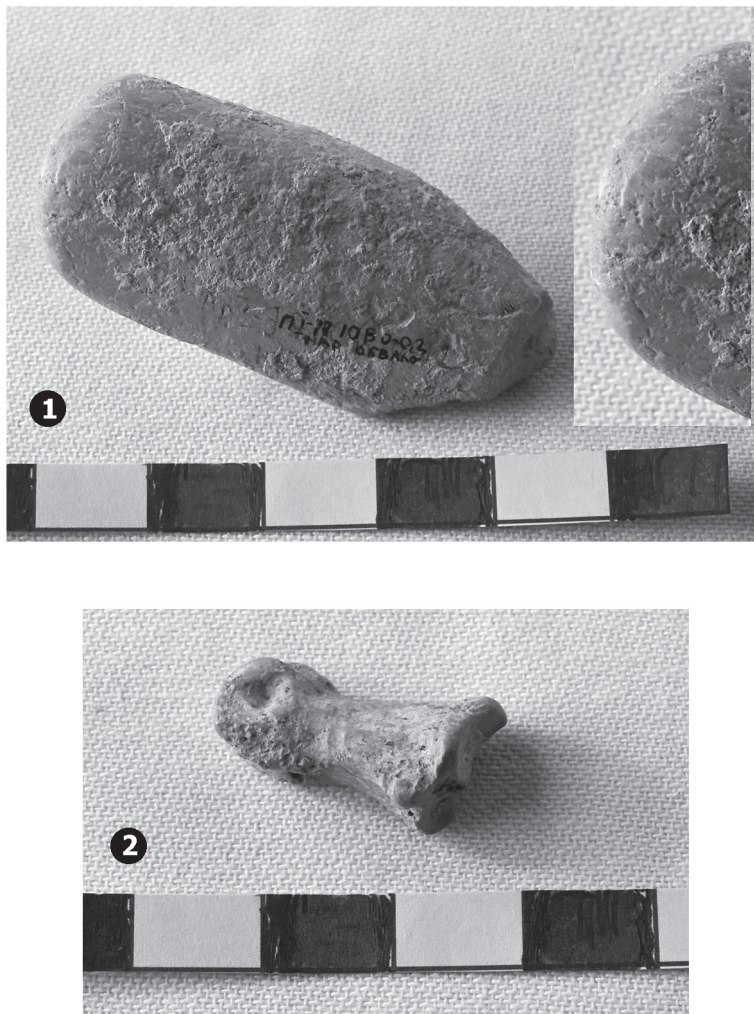

Рис. 5. Пролом I, шар I, лошило (1) Пролом II, шар I, залощена фаланга сайги (2)

Наступна група клиноподібних артефактів має витягнуті леза, сформовані двома плоскими гранями. Поверхні деяких із них сильно пошкоджені, схожі на сліди використання, характерні для ретушерів (рис. 3: 3).

Дуже цікавими є клиноподібні предмети з фрагментів кісток великих тварин, які складають третю групу, – на кшталт стамесок з широкими масивними лезами (рис. 4: 1-6). Представлені інструменти теж мають підтрикутні леза, але вони оббиті з обох сторін. Краї сформованих лез нерівні, зазубрені. Один з інструментів (рис. 4: 1, 5), сильно розтрісканий, вірогідно від високої температури, і має на боковій поверхні характерну вищербленість, яка утворюється від ретушування кам'яних сколів.

Майже всі клиноподібні вироби мають доволі сильну залощеність, не виключено – від руки людини; проте їх функціональне призначення встановити важко.

Пролом I

Лошило з Пролому I, що за формою подібне кам'яній скребачці (рис. 5: 1), абсолютно ідентичне

описаним вище знаряддям із Заскельної VI інструмент також має округле, трохи скошене та сильно заполіроване робоче лезо, що свідчить про тривалу обробку ним свіжознятих шкір.

Пролом II

Фаланга сайги з Пролому II сильно залощена з усіх сторін (рис. 5: 2) Одна із латеральних сторін настільки інтенсивно спрацьована, що повністю змінився природній рельєф поверхні. Не виключено, що ці сліди є наслідком тривалого перебування в руці людини, оскільки заполіровка є типовою для лошил.

Висновки

В результаті трасологічного аналізу вибіркової серії кістяних артефактів, виявлених у кримських неандертальських печерних пам'ятках Заскельна VI (Колосовська), Пролом I та Пролом II, встановлено наступне. Проаналізована вибірка містить доволі різноманітні предмети з ознаками навмисної обробки та подальшого використання. Найбільш масовими є ретушери та лошила. Привертають

увагу й т. зв. клиноподібні предмети з навмисно оббитими кінцями. Призначення частини виробів залишається нез'ясованим.

У цілому ж проведений аналіз представлених кістяних виробів із зазначених кримських печерних пам'яток свідчить не тільки про широке використання кісток забитих тварин як сировини для господарських інструментів, але й, до певної міри, про багатогранність їхнього побуту та життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Бонч-Осмоловский Г.А. Грот Киик-Коба. Палеолит Крыма. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 227 с.

Герасимов М.М. Обработка кости на палеолитической стоянке Мальта // МИА. – № 2. – 1942. – С. 65-85.

Гвоздовер М.Д., Формозов А.А. Использование кости на мустьерской стоянке Староселье в Крыму // *Archaeologicke Rozhledy*. – 1960. – № 12(3). – С. 390-403.

Колосов Ю.Г. Мустьерские стоянки района Белогорска. – К.: Наукова думка, 1983. – 207 с.

Колосов Ю.Г. Аккайская мустьерская культура. – К.: Наукова думка, 1986. – 224 с.

Семенов С.А. Костяные орудия из древнепалеолитических стоянок Киик-Коба и Кош-Коба // КСИИМК, 1953. – Вып.49. – С. 143-147.

Семенов С.А. Первобытная техника // МИА. – № 54. – 1957. – 240 с.

Семенов С.А. Развитие техники в каменном веке. – Л.: Наука, 1968. – 362 с.

Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Новое о пещере Ильинка // Четвертичный период. Палеонтология и археология. – Кишинев: Штиинца, 1989. – С. 179-187.

Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Первые научные раскопки на юге Восточной Европы // Проблемы палеонтологии и археологии юга России. Тезисы докладов международной конференции. – Ростов-на-Дону, 2005. – С. 84-86.

Sapozhnykova G.V.

BONE INSTRUMENTS OF CRIMEAN NEANDERTHALS. AFTER MATERIALS OF ZASKEL'NA VI (KOLOSOVS'KA), PROLOM I AND PROLOM II

Paper deals with results of preliminary use-wear analysis of selected series of bone artifacts recovered at Crimean Neanderthal cave sites Zaskel'na VI (Kolossovska), Prolom I and Prolom II. As it was revealed rather various objects demonstrating signs of intentional treatment and further utilization are represented among them. Retouchers and polishers are most predominant. Destination of part of objects remains still unknown.

Дослідження виконане в рамках українсько-російського науково-дослідного проекту “Пізні неандертальці середнього палеоліту Криму: міждисциплінарне дослідження”, що здійснюється за результатами спільного конкурсу НАН України та РГНФ – 2007 (проект № 4-07; 4-08/07-01-91100а/Ук.)

Степанчук В.Н. Поздние неандертальцы Крыма. Киик-Кобинские памятники. – К.: Стилус, 2002. – 216 с.

Степанчук В.Н. Нижний и средний палеолит Украины. – Черновцы: Зелена Буковина, 2006. – 463 с.

Филиппов А.К. Проблемы технического формообразования орудий труда в палеолите // Технология производств в эпоху палеолита. – Л.: Наука, 1983. – С. 9-71.

Щелинский В.Е. Функциональное назначение орудий стоянки Заскальня V // Археологические вести. – 1994. – № 3. – С. 16-24.

Эрнст Н.Л. Четвертичная стоянка в пещере у дер. Чокурча в Крыму // ТМАИЧПЕ, 1934. – Вып. 6. – С. 184-206.

Burke A., D'Errico F. A Middle Palaeolithic bone tool from Crimea (Ukraine) // *Antiquity*. – 2008. – Vol. 82. – № 318. – P. 843-852.

D'Errico F., Laroulandie V. Bone technology at the middle-upper palaeolithic transition. The Case of the worked bones from Buran-Kaya III level C (Crimea, Ukraine) // Orschiedt J., Weniger G. (ed.): *Neanderthals and Modern Humans-Discussing the Transition Central and Eastern Europe from 50000-30000 B.P.* - Mattmann: Neanderthal Museums. – 2000. – Vol. 2. – P. 227-242.

Stepanchuk V. Prolom II, a MP cave site in the Eastern Crimea with non-utilitarian bone artifacts // *PPS*, 1993. – Vol. 59. – P. 17-37.